

УДК 340.13

ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ PROBLEMS OF MORAL AND LEGAL EDUCATION IN MODERN UKRAINE

Зварич Р.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького

У статті проведено загальнотеоретичний аналіз сутності, змісту та взаємозв'язку морального і правового виховання. Досліджено основні їх проблеми в сучасному українському суспільстві. Визначено роль морально-правового впливу на процеси державотворення в Україні.

Ключові слова: моральне виховання, правове виховання, правова свідомість, правова культура.

В статье проведен общетеоретический анализ сущности, содержания и взаимосвязи нравственного и правового воспитания. Исследованы основные их проблемы в современном украинском обществе. Определена роль морально-правового воздействия на процессы государственного строительства в Украине.

Ключевые слова: нравственное воспитание, правовое воспитание, правовое сознание, правовая культура.

General-theoretic analysis of essence, content and interrelation of moral and legal education is provided in the article. Their topical issues in the modern Ukrainian society are analyzed. The role of moral and legal influence on the processes of state formation in Ukraine is defined.

Key words: moral education, legal education, legal consciousness, legal culture.

Постановка проблеми. Сучасний етап розбудови в Україні демократичної правової держави вимагає нових підходів до здійснення окремих завдань і функцій. Одним із важливих напрямків державної діяльності є створення необхідних передумов для формування моральної та правової основи сучасного українського суспільства. Тому проблеми, які пов'язані з морально-правовим вихованням, на сьогодні є актуальними, оскільки їх вирішення має значний вплив на подальший державно-правовий розвиток України.

Стан дослідження. У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі окремі питання морального та правового виховання є в полі зору, філософів, педагогів, правознавців, психологів та інших вчених. Зокрема: аналіз діалектики взаємодії моралі і права в розвитку демократії здійснили Л. Удовика [1]; П. Ігнатенко, В. Поплужний, Н. Косарева та Л. Крицька висвітлили актуальні проблеми громадянського виховання дітей та молоді, формування в них національної самосвідомості та належності до українського народу [2]; узагальнений аналіз загальнопедагогічних та загальноправових основ правового виховання провела Н. Головка [3]; Р. Апресян здійснив аналіз сутності та імперативно-ціннісного змісту моралі [4]; Є. Матевосова досліджувала правове виховання в ролі засобу боротьби з правовим нігілізмом [5]; Р. Головкін здійснив науковий аналіз особливостей правового і морального регулювання приватного життя в сучасній Росії [6] тощо. Однак у цих працях автори не звертали уваги на проблемні аспекти морального і правового виховання саме в контексті українського державотворення.

Тому метою цієї статті є загальнотеоретичний аналіз основних засад та проблем морально-правового виховання і його ролі в сучасному державотворчому процесі України.

Виклад основного матеріалу. Філософсько-гуманітарний словник визначає виховання як процес впливу людей (сім'ї, школи, держави) на іншу людину з метою освоєння нею суспільно-культурних, цивілізаційних норм

та форм поведінки внаслідок освіти, навчання та соціалізації особистості [7, с. 38].

Отже, виховання має тісний взаємозв'язок з різними соціальними інституціями, які мають значний вплив на формування особистості завдяки певним цінностям та нормам. Проте у регулюванні суспільних відносин провідна роль належить моралі і праву, які і є основним змістом виховного процесу.

В усі часи і епохи, в усіх цивілізованих країнах суспільство, педагогіка, школа ставили перед собою одне завдання: виховати громадянина – людину з певними правами і обов'язками, повагою і дотриманням норм і правил співжиття, які прийняті у цьому суспільстві, а також звичаїв співвітчизників, спрямованих на формування певного типу соціально зумовленої поведінки. І тому всі державні і суспільні інститути, конституція, мораль, право, ідеологія повинні бути спрямовані на виховання громадян [2, с. 4].

Правове виховання, за О. Зайчуком та Н. Оніщенко, є цілеспрямованою, організованою, послідовною, систематичною та системною діяльністю з боку держави, її органів, установ та організацій і інших учасників правовиховної діяльності з метою формування в особи належного рівня правової свідомості та правової культури, законслухняності, правомірної поведінки, а також прагнення до соціально-правової активності. Тому одним з важливих критеріїв і передумов побудови демократичної, соціальної, правової держави та громадянського суспільства в Україні є рівень правового виховання, формування правової свідомості та правової культури [8].

Правове виховання дуже тісно пов'язане з іншими різновидами виховного впливу, серед яких є моральне виховання.

Моральне ж виховання, на думку М. Кругляк, являє собою виховну діяльність сім'ї, громадськості, навчальної заклади, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі та участі у практичній діяльності [9, с. 122].

Найважливішим показником морального та правового здоров'я суспільства є його ставлення до честі та гідності людини. А основним обов'язком Української держави, як зауважує С. Жданенко, має бути утвердження поважного ставлення до честі та гідності як гарантії гідного життя і вільного розвитку людини та недопущення обставин, які б їх паплюжили. Тому проблеми правового та морального виховання повинні стати державним завданням, яке спрямоване на створення режиму загальної поваги до гідності та честі громадянина, сприяє їхньому підвищенню, утвердженню в суспільстві таких уявлень про честь та гідність, які мають стати для кожного громадянина соціальним орієнтиром його громадянської поведінки. Правосвідомість, яка заснована на усвідомленні людиною власної гідності, має стати внутрішнім стимулом її всебічного розвитку і найповнішою формою самореалізації, чинником відповідальності за історичну долю своєї Батьківщини, її ідеали та цінності [10, с. 245].

Вважаємо, що в сучасних умовах державотворення в Україні морально-правове виховання повинно відіграти головну роль у формуванні громадянського суспільства. Однак перешкодою цьому є ряд проблем, які в силу певних об'єктивних і суб'єктивних факторів гальмують прогресивний розвиток українського суспільства.

Загальновідомо, що першочергове значення у вихованні людини має сім'я. Тому запобігання проблемам морально-правового виховання в сім'ї є необхідною запорукою стабільного розвитку української держави.

Цілком виправданою є думка Ю. Ткаченко про те, що сім'ї належить особлива роль у правовій соціалізації. Тому її дефекти в сім'ї є найбільш небезпечні. До основних сімейних порушень у засвоєнні морально-правових норм, які прийняті в суспільстві, відносять:

- батьки словесно, а іноді навіть своїми вчинками затверджують аморальні, а подекуди й антисоціальні способи поведінки;

- іноді батьки словесно дотримуються загальноприйнятих моральних норм поведінки, однак здійснюють дії і вчинки, які їм суперечать;

- часто батьки словесно і на ділі дотримуються загальноприйнятих поведінкових норм, але при цьому не задовольняють емоційних потреб дитини, що значно ускладнює нормальний процес соціалізації;

- застосування батьками як основних методів виховання насилля, примушування та приниження гідності дитини [11, с. 116].

Отже, добре виховання в сім'ї є основною формою формування особистості та повноцінного суб'єкта суспільства, майбутнього громадянина держави.

Досить важливим аспектом морально-правового виховання є духовно-моральні засади впливу на молоде підростаюче покоління.

Тому, виходячи з сучасних загроз аморальності й бездуховності, проникнення ідей постмодернізму в освіту і суспільну мораль, духовно-моральний аспект набуває важливого значення у системі національної освіти в Україні. На думку І. Тоцького, він потребує нових підходів і форм у навчально-виховній діяльності, розробці нових світоглядних та освітньо-педагогічних концепцій, які б базувалися на християнському світогляді і світобаченні [12, с. 47].

Ще однією проблемою морально-правового виховання в Україні є формування сучасного молодого покоління у національно-патріотичному дусі.

В усі часи основою виховного ідеалу української молоді були загальнолюдські цінності. А особливості національного виховання, як зауважує В. Лисак, визначалися рівнем освіти, культури, літератури, мовної політики та будувалися на кращих родинних традиціях, громадських устоях і морально-етичних ціннісних орієнтаціях українського народу як європейської спільноти.

Для того, щоб українському народу і надалі зберегти власну національну ідентичність, досягнути високого рівня духовності, стабільності та добробуту, потрібно створити і забезпечити умови, за яких нація буде державу, а держава є гарантом розвитку нації. Запорукою вирішення цих проблем у сучасній Україні є формування людини з високим рівнем національної свідомості та плекання духовно-політичної, освітньо-наукової та культурно-інтелектуальної еліти. Саме тому сучасна освітня концепція повинна наповнюватись новим змістом, набувати інтелектуалізму, раціоналізму, прагматизму з гуманістичною духовністю, у якій українське родинне та громадське виховання повинно бути спрямоване на формування національно-патріотичного світогляду особистості. Тому головною метою національного виховання на сучасному етапі є набуття молодим поколінням історичного і соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, що віками розвивається в процесі світової цивілізації і культури [13, с. 314-315].

Необхідно зауважити, що на законодавчому рівні основні напрямки національної правової освіти в Україні затверджені у «Національній програмі правової освіти населення» (2001 рік). Метою реалізації цього нормативно-правового документу стало утвердження гуманістичних правових ідей, загальнолюдських та національних цінностей, високих моральних засад у суспільному житті. В основі Програми закладені необхідні умови для набуття широкими верствами населення правових знань та навичок у їх застосуванні, забезпечення доступу громадян до джерел правової інформації, а також визначено основні напрями правоосвітньої діяльності. Також Програма визнала правову освіту населення одним з головних чинників формування високої правосвідомості та правової культури громадян і суспільства в цілому [14].

Основним засобом досягнення мети правової освіти населення є правовий всеобуч – загальнодержавна програма вивчення законодавства.

У сучасних умовах правове навчання повинно передбачати: системний планомірний вплив на особу з метою доведення до її свідомості системи правових цінностей, норм, принципів; забезпечення сприятливого впливу середовища; створення належних умов для інтенсивного засвоєння особою норм і принципів права, що діють у суспільстві; викорінення з свідомості громадян негативного ставлення до навколишнього світу; залучення підлітків у суспільно-практичну діяльність, що сприяє формуванню в них потреб у правових знаннях, а також забезпечення правомірної поведінки і росту правової активності громадян. Таким чином, правова освіта, як і правове виховання, являють собою процес засвоєння знань про основи держави і права, виховання у громадян поваги до закону, прав людини, небайдухого ставлення до порушень законності і правопорядку. Тобто, як визначає С. Береза, правова освіта є необхідним елементом правової культури, умовою правової вихованості особи. Важливо, щоб на всіх рівнях освіти проводилось правове і моральне виховання [15, с. 20].

Юридичне виховання, будучи необхідним елементом доступу громадян до права, має також і правозахисний зміст, формує позитивне ставлення людей до державних інститутів. Тому, на думку Н. Головки, правове виховання є провідним напрямом у педагогічному забезпеченні правової соціалізації і правової культури населення. Високий рівень правової культури характеризується здатністю людини розуміти правила співжиття та вимоги законів і відповідно поводитись, він не є вроджений, а формується під впливом спеціальних виховних заходів, є наслідком спілкування з іншими людьми та участі в різних видах діяльності [3, с. 63].

Отже, у підвищенні рівня правової культури основний акцент повинен бути зроблений на правове виховання у

формі правового навчання, інформування населення про існуючі юридичні приписи та їх наслідки. Бажано ознайомлювати людей зі зразками й ідеалами, правовим досвідом тих країн, де рівень правової захищеності особистості і правової культури вищий, ніж в Україні. У модернізованих суспільствах рівень правової культури і правосвідомості є важливим чинником горизонтальної і вертикальної соціальної мобільності, оскільки від нього залежать можливості переходу людини від одних ролей до інших, з одного статусу в інший, більш елітарний [16, с. 101].

Правова культура є невід'ємною частиною загальної культури народу, базується на її началах, і є відзеркаленням рівня розвитку та менталітету народу. Тому, як зауважують Н. Мезенцева та Я. Радиш, процес формування правової культури не є відокремленим від розвитку моральної, політичної та естетичних культур. Він являє собою комплексну проблему, об'єднану спільним завданням – створення морально-правового клімату в суспільстві, який гарантує реальну свободу поведінки особи, забезпечує її права, соціальну захищеність, повагу до її гідності. Правова культура є ознакою високого ступеню участі членів суспільства у його правовому житті, здійсненні правової діяльності, відображає стан законності і правопорядку та правосвідомості [17, с. 63].

Таким чином, правове та моральне виховання в сучасних умовах набувають глобального масштабу. В. Тацій досить влучно, на наш погляд, визначає їхні завдання на перспективу, зокрема: популяризація правових знань (у тому числі і через засоби масової інформації), пробудження інтересу в населення до правових знань і підвищення їхньої доступності, застосування методів реклами та розвиток сімейного правового виховання. Для підвищення якості правової культури громадян України до належного рівня необхідно виробити чітку державну політику у сфері правового та морального виховання, системний науковий підхід до проведення необхідних заходів та скоординувати зусилля всіх державних органів у цьому процесі. Його основою мають стати приклади з реального життя, які переконують людей у тому, що державна влада, її органи, усі посадові особи прагнуть жити і живуть за законом і моральною совістю.

У цьому плані важливо повною мірою використовувати весь позитивний досвід, який був накопичений у нашої

країні в минулому. Однак використовувати його необхідно творчо, на новому концептуальному підґрунті, виходячи із завдань нинішнього етапу розвитку України як суверенної держави, що прагне стати демократичною і правовою. При цьому необхідно пам'ятати, що вирішення цих завдань залежить не тільки від держави, але і від зусиль усієї громадськості, кожного громадянина [18, с. 334].

І насамкінець, право і мораль як базові чинники в регулюванні суспільних відносин піддаються суттєвому впливу процесів глобалізації та інтеграції, породжуючи також ряд проблем для сучасного державотворення в Україні.

Незважаючи на те, що мораль і право на сьогодні є найважливішими засобами інтернаціоналізації й уніфікації соціальних відносин в українському суспільстві, процеси глобалізації і трансформації спричиняють кардинальні зміни як у внутрішньому національному, так і в міжнародному праві. Вони здійснюють переоцінку моральних цінностей, інтегрують національні стратегії в інтереси світового співтовариства. Розширення меж як правового, так і морального регулювання пов'язане з диференціацією нормотворчості у новій, видозміненій соціальній активності, що стосується насамперед підприємницької, інтелектуальної та комунікативних сфер. Тому, як справедливо зауважує І. Хрімля, ефективність гармонізації процесів глобалізації буде залежати від ступеня збалансованості моралі і права, узгодженості механізмів реалізації нових законодавчих актів з урахуванням сучасних морально-етичних принципів [19, с. 130-131].

Висновки. Отже, морально-правове виховання є складовою виховного процесу, що має свої особливості, форми та методи здійснення. Проте головною його метою є формування особистості на підставі глибокого усвідомлення, поваги та виконання моральних цінностей і правових норм які визнані та затверджені в українському суспільстві. Тому Україна як сучасна цивілізована держава з демократичними спрямуваннями завдяки морально-правовому вихованню повинна докласти всіх зусиль, щоб сформувати справжнього громадянина і патріота з високим рівнем морально-правової свідомості.

Перспективами подальших досліджень є розробка та загальнотеоретичне обґрунтування основних заходів і програм з морально-правового виховання громадян в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Удовика Л.Г. Диалектика морали и права в развитии демократии : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. философ. наук : спец. 09.00.03. – «Социальная философия и философия истории» / Л.Г. Удовика. – Запорожье : Запорожский гос. ун-т. – 16 с.
2. Виховання громадянина: Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти : [навчально-методичний посібник] / П.Р. Ігнатенко., В.Л. Полужний, Н.І. Косарева., Л.В. Кривицька. – К. : Інститут змісту і методів навчання. – 1997. – 252 с.
3. Правова педагогіка : [навчальний посібник] / Н.І. Головка. – К. : МАУП, 2007. – 248 с.
4. Апресян Р.Г. Идея морали и базовые нормативно-этические программы // Р.Г. Апресян. – М., 1995. – 353 с.
5. Матевосова Е.К. Правовое воспитание как средство борьбы с правовым нигилизмом : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 – «Теория и история права и государства ; История учений о праве и государстве» / Е.К. Матевосова. – Москва. – 2012. – 26 с.
6. Головкин Р.Б. Правовое и моральное регулирование частной жизни в современной России : автореф. дис. на соискание ученой степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 – «Теория и история права и государства ; История учений о праве и государстве» / Р.Б. Головкин. – Нижний Новгород, 2005. – 57 с.
7. Людина і суспільство. Філософський соціально-гуманітарний словник / Й.С. Цимбрикевич. – Івано-Франківськ : Вид. Віктор Дяків, 2010. – 400 с.
8. Теорія держави і права (Академічний курс) : [підручник] / О.В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part3/1901.htm.
9. Кругляк М.С. Проблеми морально-етичного виховання сучасної молоді / М.С. Кругляк // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 7(194), Ч. І. – С. 122-126.
10. Жданенко С.Б. Гідність та честь особистості як ціннісне підґрунтя правового виховання / С.Б. Жданенко // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – 2011. – № 10. – С. 244-246.
11. Ткаченко Ю.М. Морально-правове виховання дітей у сім'ї як соціально-педагогічна проблема / Ю.М. Ткаченко // Науковий пошук молодих дослідників. Соціально-педагогічні науки : збірник наукових праць студентів. – 2012. – № 6. (Ч. І). – Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». – С. 116-121.
12. Тоцький І.Л. Проблема виховання молоді: духовно-моральний аспект / І.Л. Тоцький // Педагогічний пошук. – 2011. – № 2 (7). – С. 44-47.

13. Лисак В. Особливості національного виховання молоді в історичному аспекті / Віра Лисак // Вісник Львів. ун-ту. – 2009. – Вип. 25. Ч. 1 (Сер. пед.). – С. 307-316.
14. Національна програма правової освіти населення: Затверджено Указом Президента України від 18.10.2001 р. № 992/2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/992/2001>.
15. Береза С.В. Правовий всеобуч як передумова формування правової культури в сучасному демократичному суспільстві / С.В. Береза // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 3. – С. 19-25.
16. Зарицький О.Л. Правове виховання як домінант формування правової культури / О.Л. Зарицький // Європейські перспективи. – 2011. – № 2, ч.1. – С. 98-102.
17. Мезенцева Н.Б., Радиш Я.Ф. Ідея правової культури в українській суспільно-політичній думці (огляд літературних джерел) / Н.Б. Мезенцева, Я.Ф. Радиш // Економіка та держава. – 2007. – № 11. – С. 60-63.
18. Тацій В.Я. Правосвідомість і правова культура людини та правова держава: проблеми взаємовідносин і взаємодії (замість післямови) / В.Я. Тацій // Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні : [монографія] / Л.М. Герасіна, О.Г. Данильян, О.П. Дзюбань та ін. – Х., 2009. – С. 325-335.
19. Хрімля І.О. Мораль та право в глобалізаційних процесах / І.О. Хрімля // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 5. – С. 127-131.